

Ajan kehkeytymisen jäljillä

Jacques Derridan näkemyksiä ajasta

RANSKALAINEN FILOSOFI Jacques Derrida (1930-) ei esitä kirjoituksissaan suoranaista teoriaa ajasta, vaan erilaisia uusia epäkäsitteitä¹ ajan ilmiön kuvaamiseksi. Hän pohtii ajan luonnetta teoksessaan *La voix et le phénomène* (1967) suhteessa Edmund Husserlin filosofian ja artikkelissaan "La différence" (1968) termin 'différance' yhteydessä. Teoksessa *La voix et le phénomène* Derrida kritisoi näkemystä ajasta "nyt"-hetkisyys (un concept du "maintenant"), joka olisi läsnä tietynä paikallisena ja pisteenomaisena hetkenä. Derridan mukaan tällainen pisteenomainen hetki on myytti, mekaaninen ja tilallinen metafora². *De la grammatologie* teoksessa hän heittää ilmaan ajatuksen moniulotteisuudesta ja ei-lineaarisesta ajasta³. Edelleen Derridan mukaan aika ei ole transsendentaalin subjektin ominaisuus eikä mikään olemiseen sinänsä liittyvä ominaisuus⁴, kuten aika usein on filosofian traditiossa ymmärretty. Derrida lähtee tulkitsemaan ajan ilmiötä toisentyppisistä metafyyisistä oletuksista lähtien. Siten hänen tulkintansa ajasta liittyy keskeisesti hänen esittämänsä läsnäolon metafysiikan dekonstruktioon ja siinä esiin tulevaan tapaan ymmärtää tietoisuuden ja merkityksen läsnäolo.

Läsnäolon metafysiikan purkaminen

Derridan kirjoitusten läpikäyminen on läsnäolon metafysiikan (*la métaphysique de la présence*) dekonstruktio. Läsnäolon metafysiikan dekonstruktio on dekonstruktiole ominaisesti kaksisuuntainen prosessi.

Toisaalta siinä osoitetaan läsnäolon metafysiikan rajoitukset (kriittinen vaihe) ja toisaalta se, miten läsnäolon metafysiikka tuotetaan ja sitä kautta laajennetaan lähtökohdan rajoja. Teoksessaan *La voix et le phénomène* Derrida määrittelee läsnäolon metafysiikan filosofian traditiona, jossa olemisen historia nähdään läsnäolona, itsen läsnäolona absoluuttisessa tiedossa ja itsetietoisuudessa⁵. Länsimaista filosofista ajattelua on hallinnut ajatus tietoisuuden läsnäolosta, joka on olemisen ja ajallisuuden peruskokemus. Nimenomaisesti transsendentaalifilosofian traditiiossa tietoisuuden läsnäolo on nähty tietoteorian ja metafysiikan perustana. Tämän tradition keskeisinä edustajina voidaan pitää René Descartesia, Immanuel Kantia ja Edmund Husserlia.

Derridan mukaan tietoisuuden läsnäolo on vaikutus (*effet*) eikä alkuperä ja perusta. Artikkelissa *La différence* Derrida toteaa seuraavasti: "Tällä hetkellä oleva oleva - ja erityisesti tietoisuus, tietoisuuden oleminen ja viihtyminen omassa itsessään - on näin ollen asetettava "määrittelyksi" ja "vaikutukseksi".⁶

Tietoisuuden läsnäolo nähdään tällöin vaikutuksena, joka on tuotettu (*produit*). Edelleen Derrida väittää, että aika ei ole absoluuttisen subjektin ominaisuus⁷. Tämä voidaan tulkita siten, että aika ei ole puhtaan tietoisuuden (transsendentaalin subjektin) ominaisuus, koska tietoisuuskin on tuotettu. Aika ei myöskään ole Derridan mukaan mikään todellinen predikaatti olemiselle, vaan aika on tuote (*production*)⁸. Tämä herättää

puolestaan hämmäyttävän kysymyksen siitä, mikä voisi olla perustavampaa kuin tietoisuuden ja ajan läsnäolo? Derridan vastaus on, että tietoisuuden ja ajan läsnäolon takaa voidaan löytää tietty prosessi, joka tuottaa tietoisuuden läsnäolon ja tätä prosessia hän nimittää *différance*ksi.

Différance

Derrida kuvaa artikkelissaan "*La différence*" *différance*ä tiettyinä prosessina, jossa sama eroaa itsestään toiseksi. "Saman kehkeytymisen *différencena* ilmoittaa erilaisuuden samuudesta (*mémeté*),"¹⁰ "*Différance*ksi voidaan näin nimittää "aktiivista" liikkeessä käsitettyä eripuraisuutta eri voimien ja voimien välisten erojen välillä"¹¹. *Différance* on tavallaan se leikkauskohta, missä eroaminen tapahtuu. Tämä eroaminen on puolestaan luonteeltaan kahtalaista; se on toisaalta eron tekemistä jostakin ja toisaalta lykkäämistä ja siirtämistä tuonnemmaksi¹². *Différance* paljastaa samuuden sisään sisältyvän erilaisuuden, joka on toinen ja ei-identtinen samuuteen nähden. Toisaalta *différencelle* on ominaista, että samuus ja ero lykkääntyvät ja siirtyvät jatkuvasti. Itselfreflektiolla ei voida koskaan tavoittaa kohtaa, missä sama eroaa itsestään toiseksi (*différencea*), koska eron jäljelle, *différencelle*, on ominaista ylipyyhkiytyminen (*effacement*).

Saman ja toisen leikkauskohta mahdollistaa saman identifioitumisen samaksi ja toiseksi. Rajapinta, missä erilaiset voimat kohtaavat, mahdollistaa identiteetin. Sama ja toinen määrittyvät vastavuoroisesti erilaisten voimien leikkauskohdassa. Läsnäolon identifioituminen läsnäoloksi edellyttää sen jatkuvaa eriytymistä poissaolosta. Tämä prosessi ei voi koskaan olla läsnä itsessään, vaan se vetäytyy ja siirtyy jatkuvasti.

Différance on jatkuva olevan kehkeytymisen (*déploiement*) modus. *Différance* kuvaa miten oleminen kehkeytyy olevaksi ja saa muodon. Läsnäolon metafysiikalle on omi-

naista, että tietoisuudelle ilmenevää ilmiön läsnäoloa voidaan pitää ilmiön olemuksena. Derridan näkemyksen mukaan jonkin ilmiön läsnäolo tietoisuudessa on vain yksi mahdollinen määrittäminen, joka on syntynyt *différencen* prosessissa. Ilmiö on mahdollinen loputtoman monille eri määrittäyksille riippuen siitä mihin nähden ero tehdään ja siten ilmiö ei ole koskaan täysin läsnäoleva. *Différencelle* ominainen vetäytyminen säilyttää myös sen, että ilmiö ei ole tyhjentävästi ymmärrettävissä, koska *différencessa* jää aina jotain varastoon (*une réserve*). Termin 'varasto' (*Vorrat*) Derrida ottaa käyttöönsä Sigmund Freudin kirjoituksista¹³. Freudin mukaan tiedostamaton on eräänlainen varasto, jonne laitetaan säilöön asioita, joita ei tarvita tai jotka ovat liian suuria ja vaarallisia, jotta tietoisuus pysyisi niitä käsittelemään. Ne voidaan palauttaa muistiin tai ottaa käyttöön myöhemmin. Varasto on Derridan mukaan elämän säilymisen ja liikkeen perusedellytys, koska se mahdollistaa sen, että ilmiöt eivät ilmene tietoisuudelle täysin läpinäkyvinä (transparentteina). Aina jää jotakin piiloon ja kätkeytyy.

Artikkelissaan "*La différence*" Derrida toteaa, että *différance* on metafyyssinen nimi¹⁴. Se ei ole käsite, koska sillä ei ole pysyvää olemusta, vaan se kuvaa dynaamista prosessia vastakkaisten voimien välillä. Se on metafyyssinen nimi, koska se kuvaa ilmiötä, joka mahdollistaa käsitteellistämisen (*possibilité de la conceptualité*)¹⁵. Derrida toteaa edelleen, että "*différance* on tietyllä hyvin merkittävällä tavalla ontologista eroa tai olemisen totuutta vanhempi"¹⁶. *Différance* mahdollistaa nimenomaisesti olemisen ja ontologisen välisen eron tekemisen. Se kuvaa miten olemisen kehkeytyy ontologiseksi. Derridan metafysiikan lähtökohta on dynaamisessa prosessissa, josta kehkeytyvät erot ja identiteetit. Tämä yleinen metafyyssinen prosessi on löydettävissä myös Derridan analyyseissa siitä, miten aika ja tietoisuus konstituoituvat.

Voidaan sanoa, että ajan virtaamisessa ja kehkeytymisessä *différance* näkyy ehkä sel-

vimmin. Ajan kehkeytyminen on jatkuva prosessi, jossa menneisyys eroaa nykyisyydestä ja nykyisyys eroaa tulevaisuudesta. Leikkauskohta, jossa menneisyys eroaa nykyisyydeksi, ei ole koskaan tavoitettavissa, vaan se lykkääntyy ja siirtyy jatkuvasti. Samalla leikkauskohta häviää. Ajan kehkeytymisessä on kyse juuri saman eroamisesta itsestään toiseksi. Nykyisyys eroaa itsestään menneisyydeksi ja tulevaisuudeksi. Menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus saavat identiteettinsä suhteessa toisiinsa. Ajan kohdalla erilaisten voimien kohtaaminen voidaan ymmärtää jatkuvasti jakautuvan virran kaltaisena. Toisen virran virratessa nykyisyyttä kohti toinen kääntyy menneisyydeksi. Derrida analysoi ajan ja subjektin konstituoitumista auto-affektiossa, joka on yksi keskeisimpiä ilmiöitä, joissa *différance* ilmenee.

Ajan kehkeytyminen auto-affektiossa

Derrida esittää teoksessa *La voix et le phénomène* miten filosofinen, refleksiivinen ja siten myös niin sanottu kokemuksellinen aika¹⁷ on tuotettu. Derridan mukaan se, mitä kutsutaan kokemukselliseksi ajaksi tuotetaan itserefleksiiossa, jota hän nimittää auto-affektiksi (*l'auto-affectation*). Sana 'aika' on metafora, joka samanaikaisesti sekä ilmaisee että salaa auto-affektion liikkeen¹⁸. Kirjaimellisesti auto-affektiossa kosketetaan (*affectere*) itseä (*autos*) "itsellä". Perinteinen refleksiiofilosofia on perustunut oletukselle, että itserefleksiiossa suuntaudutaan takaisin (*re*) tietoisuuteen. Tietoisuus nähdään tällöin eräänlaisena henkisenä substanssina, jota voidaan tarkastella refleksiiossa. Subjektin tietoisuuden ajatellaan olevan olemassa jo ennen itserefleksiota. Samoin myös aika nähdään tietoisuuden olemisen tapana, joka edeltää itserefleksiota.

Derridan mukaan transendentiaalia tai itsenäistä subjektia (*autos*) ei ole ennen auto-affektiota, vaan auto-affektiossa tapahtuva jakautuminen tuottaa subjektin. Auto-affek-

tio tuottaa samuuden itsereolaationa itsen eron sisällä siten, että se tuottaa samuuden epäidenttisenä itsensä kanssa¹⁹. Auto-affektiossa identiteetti ja ei-identiteetti syntyvät vastavuoroisesti. Derrida korostaakin sitä, että identiteetti ei edellä ei-identiteettiä vaan ne syntyvät yhtäaikaaisesti tuottaen toisensa. Tietoisuuden läsnäolo tuotetaan samanaikaisesti kuin tietoisuuden ei-läsnäolo.

Aika ymmärretään yleensä jatkuvana prosessina, jossa nykyisyys muuntuu menneisyydeksi ja tulevaisuus nykyisyydeksi. Derridan näkemyksen mukaan kokemus ajan virtaamisesta syntyy nimenomaan takaisinpäin suuntautuvan auto-affektiivisen liikkeen kautta. Ajan kokemus on auto-affektiota, jolloin auto-affektio erottaa menneisyyden nykyisyydestä. Auto-affektio synnyttää saman ja toisen jakautumisen. Auto-affektiossa syntyy nykyisyyden läsnäolon kokemus siinä, että nykyisyys eroaa ei-nykyisyydestä (*non-maintenant*) eli menneestä nykyisyydestä²⁰. Samanaikaisesti eroaminen ja auto-affektiivinen liike pyyhkiytyy yli ja luo illuusion ajasta nykyisyyden ja menneisyyden jatkumona. Derrida esittelee teoksessa *La voix et le phénomène* termin jälki (*trace*) havainnollistamaan auto-affektiossa syntyvää subjektia ja aikaa.

Aika jälkenä

Derridan mukaan ajallisuus (*temporalité*) ei voi olla koskaan täysin läsnä, vaan se liittyy jäljen liikkeeseen (*le "mouvement" de la trace*). Samoin tietoisuuden läsnäolona koettu "elävä läsnäolo" (*présent vivant*) on jälki²¹. Derrida ottaa termin 'jälki' (*trace*) Emmanuel Levinasin kirjoituksista. Jälki viittaa Levinasilla Toiseuteen (*Autrèite*), joka on absoluutisesti Toinen (*l'Autre*). Sen alkuperä ei ole koskaan ollut läsnä. Alkuperän poissaolon kautta jälki ilmaisee absoluuttisen Toisen. Myös Derridalla jälki viittaa alkuperättömään alkuperään (*l'origine sans l'origine*). Derridan kohdalla ei voida oikeutetusti puhua alkupe-

rästä, koska tämä kielenkäyttö substantialisoii sen, minkä paikalla *jälki* on. Derrida korostaa erityisesti sitä, että se mikä edeltää *jälkeä* ei ole. Se ei ole missään olemassaolon tai läsnäolon muodossa. Vasta jälkikäteen piirtynyt *jälki* ilmaisee alkuperän poissaolon (*absence*).

Teoksessa *La voix et le phénomène* Derrida määrittelee *jäljen* elävän läsnäolon läheisimpänä suhteena omaan ulkopuoleensa. Jälki on avoimuutta sfääriin, joka ei ole "omaa" (*propre*) ja ulkopuolisuudelle (*l'extériorité*) yleensä²². Tästä syystä ei ole mitään puhdasta sisäpuolisuutta (*l'intériorité*), vaan ulkopuolisuus on aina jo sisäpuolisuuden kanssa vuorovaikutuksessa. Sisäpuolisuudella voidaan tulkita Derridan tarkoittavan sitä, mitä perinteisesti pidetään läsnäolevana eli tietoisuuden olemista, subjektin sisäisyyttä, 'minuutta', kokemuksia ja tietoisuudessa olevia merkityksiä. Ulkopuolisuudella puolestaan tarkoitetaan kaikkea sitä, mikä jää subjektin tietoisuuden ulkopuolelle, esimerkiksi maailmaa, kielellistä ilmaisua, tyhjää tilaa, kuolemaa ja poissaoloa. Derridan kirjoitusten läpikulkevana teemana on kyseenalaistaa selkeä erottelu sisä- ja ulkopuolisuuden välillä. Hänen mukaansa sisäpuolisuus (tietoisuuden läsnäolo) ja (maailman) ulkopuolisuus eivät ole erillisiä alueita, vaan sisäpuolisuuden määrittäminen sisäpuolisuudeksi tapahtuu jatkuvassa vastavuoroisessa suhteessa ulkopuoleen. Sisä- ja ulkopuolen välisen eron hämäryyttä ilmaisee *jälki*, joka on sisäpuolen avoimuutta ulkopuolelle.

Derrida kutsuu *arkki-jäljeksi* (*archi-trace*) kaikkein läheisintä suhdetta ulkopuoleen. *Arkki-jälki* katoaa niin, että se ei ole koskaan tavoitettavissa. Yksi tapa ymmärtää, mistä Derridan termissä *arkki-jälki* on kyse, on tarkastella sitä suhteessa Husserlin fenomenologiassa esiintulevaan näkemykseen intentionaalisuudesta ja Heideggerin esittämään näkemykseen *maailmassa-olemisesta* (*in-der-Welt-sein*). Intentionaalisuus ja maailmassa-oleminen ovat eräitä *jäljen* kaltaisia elävän

läsnäolon läheisimpiä suhteita ulkopuoleen. Sisäpuolisuus avautuu maailmalle aistien välityksellä ja ulkopuolisuus tunkeutuu sisäpuolelle aistimuksina, kokemuksina ja merkityksinä. Se kohta, missä sisä- ja ulkopuoli koskettavat tai eroavat toisikseen ei ole koskaan tavoitettavissa, koska sisä- ja ulkopuolisuus ovat avautuneet toisiinsa nähden. *De la grammatologie* -teoksessa Derrida toteaaakin, että *jälki* on *différance*, joka avaa ilmenemisen (*l'apparaître*) ja merkityksen (*signification*). Siten *jäljen* "perusmuoto" on kuulumatomassa erossa ilmaantumisen (*l'apparaissant*) ja ilmenemisen (*l'apparaître*) eli maailman (*le monde*) ja eletyn (*le vécu*) välillä ja tämä ero on edellytys muille jäljille.²³

Aika *jälkenä* merkitsee sisäpuolen (nykyisyyden) avoimuutta siihen mitä se ei ole siten, että nykyisyyden toisena rajana on tulevaisuus ja toisena menneisyys. Ajan kohdalla näkyy selvästi *jäljelle* ominainen hämäryys ulko- ja sisäpuolen välillä; menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus eivät ole erillisiä alueita, vaan vuorovaikutuksessa keskenään. Ajan ilmiössä on kyse jatkuvasta prosessista, jossa nykyisyys sisäpuolisuutena on jatkuvasti avoin tulevaisuuteen nähden ja kehkeytyy menneisyydeksi ulkopuolisuutena. Rajapinta, jossa nykyisyyden kääntyminen menneisyydeksi ja tulevaisuuden siirtyminen nykyisyydeksi tapahtuu, ei ole tavoitettavissa. Aika syntyy siten eroamisen prosessissa, joka pyyhkii ylitse oman eroamisen itsestään. Vasta kun ero on tapahtunut, nykyhetki voi näyttäytyä sisäpuolisuutena suhteessa menneisyyteen ja tulevaisuuteen nähden.

Derridan mukaan ajallistumisessa (*temporalisation*) on edelleen samanaikaisesti kyse tilallistamisesta (*espacement*). Tilallistamisella Derrida tarkoittaa sekä eroa ja välimatkaa (*intervalle*) että yleistä avautuneisuutta ulkopuolelle yleensä. Absoluuttista sisäpuolta ei ole, vaan ulkopuoli on mukana liikkeessä, jossa ei-spatiaalinen aika konstituoituu²⁴. Tila on ajassa siten, että aika on puhdasta itsestä eroamista. Tila on aikaan sisältyvä ulkopuo-

li, joka rikkoo ajan puhtaan sisäpuolisuuden.

Olen tarkastellut tähän saakka ajan kehkeytymistä *différance*n, *auto-affektion* ja jäljen kautta. Olen jättänyt viimeiseksi Derridan mukaan olennaisen tekijän, joka mahdollistaa idealiteettien, kuten aika ja tietoisuus, tarkastelun. Derridan mukaan ideaaliset merkitykset, kuten subjekti ja aika, ovat mahdollisia vasta toistettavissa olevan merkkijärjestelmän, kielen kautta.

Kieli ja aika

Derridan mukaan ilman kieltä (*le langage*) ei voida tarkastella ideaalisia merkityssisältöjä, kuten tietoisuutta ja aikaa. Kieli, erityisesti kirjoitus (*l'écriture*), on edellytys ideaalisille objekteille, tieteelliselle objektiivisuudelle ja tiedolle (*l'épistémè*) yleensä²⁵. Derridan mukaan tietoisuudessa ei voi olla ideaalisia objekteja tai merkityksiä ilman toistoa (*répétition*)²⁶. Ideaalisilla merkityssisällöillä ei ole olemusta itsessään, vaan niiden säilyminen edellyttää toistettavissa olevaa empiiristä ja materiaalista merkkiä. Sama koskee myös ideaalisuuksia, kuten aikaa ja subjektia. Niitä voidaan tarkastella vain kielen avulla, joka mahdollistaa sen, että merkityksen liike laitetaan käyntiin. Sanat 'tietoisuus', 'subjekti', 'aika', 'menneisyys', 'tulevaisuus' ja 'nykyisyys' mahdollistavat näiden ilmiöiden merkityksen ilmenemisen.

Ideaalisen objektin ja kielen välinen suhde tulee esiin Derridan kirjoituksissa myös hänen esittämänsä transsendentaalisen signifioidun (*le signifié transcendantal*) kritiikin yhteydessä. Transsendentaalisella signifioidulla tarkoitetaan nimensä mukaisesti tietoisuudessa olevaa merkitystä tai sisältöä. Transsendentaalinen signifioitu ei viittaa muihin signifioiduihin eikä sen olemassaolo edellytä minkään kielellisen ilmaisun olemassaoloa²⁷. Derridan mukaan fenomenologiaa ja semiotiikkaa on hallinnut näkemys esilingvistisestä ja esisemioottisesta merkityksen kerrostumasta, jonka läsnäolo on ajateltavissa signi-

fikaatioprosessia tai järjestelmää edeltäväksi. Tällöin ajatellaan, että signifikaatioprosessi tuo merkityksen vain esiin, siirtää, kommunikoi, ruumiillistaa tai ilmaisee sen. Kieli tulkitaan tällöin vain ilmaisuksi.²⁸ Derrida pyrkii osoittamaan kirjoituksillaan, että kieli ei ole vain ilmaisua, vaan se vaikuttaa merkityksen tuottamiseen olennaisesti. Derrida toteaa teoksessaan *Positions*, että "signifioitua ei voi erottaa signifioivasta, vaan signifioitua ja signifioiva ovat yhden ja saman tuottamisprosessin kaksi eri puolta."²⁹

Kielen merkin kaksijakoinen olemus – ilmaisu (signifioija) ja merkitys (signifioitu) – perustuu *différance*en. Kielellisen merkin ilmaisu on saman (merkityksen) toinen. *Différance* synnyttää kielelliseen merkkiin sisältyvän vastakkainasettelun sisä- ja ulkopuoleen³⁰, merkitykseen ja ilmaisuun. Merkillä on siten myös jäljen rakenne, eli se ilmaisee sisäpuolen (merkityksen) läheisintä suhdetta ulkopuoleensa. Merkitys syntyy suhteessa ulkopuoleensa ja avautuu kielellisessä merkissä ulkopuolelle "sfääriin", mikä ei ole omaa. Merkitys ei siten ole tietoisuudessa läsnä eräänlaisena henkisenä substanssina, pisteenä tai entiteettinä, vaan merkityksen oletettuun sisäpuoleen on aina jo vaikuttanut sen ulkopuoli. "Merkitykseksi" kutsuttu on aina läpikotaisin erojen kudelman konstituoima. Jokainen yksinkertaisekseksi väitetty termi on toisen termin jäljen merkitsemä.³¹ Merkityksen muodostumista voidaan kuvata tällöin erojen (ts. jälkien) ei-substantiaalisena leikkinä. Tämä erojen leikki (*le jeu des différences*) edellyttää synteesejä ja viittauksia, jotka estävät sen, että merkitys voisi olla puhtaana elementtinä vain itseensä viitaten ja itsessään läsnä.³² Merkitys on siten jälki, joka syntyy erojen synnyttämässä dynaamisessa prosessissa, eikä se voi olla täysin läsnä itsessään, vaan se saa merkityksensä suhteessa muihin jälkiin.

Ajan tutkimuksen kohdalla tämä merkitsee sitä, että ei ole sellaista transsendentaalista signifioitua kuin "aika", vaan signifioi-

tu aika syntyy kielellisten määritelmien kautta. Ajan ilmiön ilmeneminen tietoisuudessa syntyy kielellisten erojen -jälkien - ei-substantiaalisien leikin välityksellä. Ajan ilmiö on eräänlainen ei-substantiaalinen prosessi, joka voi määrittäytyä jatkuvasti uudelleen. Siten mikään nykyisyys ei ole oleva (*étant*) eikä tuotettu objekti. Kieli pystyy kuvaamaan sitä vain metaforien välityksellä.³³ Näistä metaforista tunnetuin on ehkä näkemys ajan virtaamisesta.

Derridan kielinäkömyksen kautta voimme palata artikkelin alussa esitettyyn näkemykseen ei-lineaarisesta ajasta. Derrida liittää lineaarisen aika-käsityksen lineaariseen kielinäkemykseen ja hän ehdottaa lineaarisen mallin dekonstruoinnista³⁴. *De la grammatologie* -teoksessa hän suorittaa kielen lineaarisuuden dekonstruktion, joka merkitsee juuri erojen leikin, tilallistamisen ja *différencen* tuottamaa moniulotteisuutta kielessä. Hän jättää sen avoimeksi mitä se voisi tarkoittaa ajan kohdalla. Käsittäakseni ei-lineaarisen ajan malli on löydettävissä Derridan esittämästä ei-lineaarisesta kielikäsitteestä. Tällöin nykyisyys, "nyt-hetkisyys", on nähtävä kehkeytyneen moniulotteisesti suhteessa erilaisiin eroaviin jälkiin. Aika ei muodosta yksityistä erillistä entiteettiä, vaan se saa ei-substantiaalisien merkityksen suhteessa koko erojen järjestelmään. Toisaalta lineaarisuuden kritiikki voidaan ymmärtää myös sen kritiikkinä, että aika nähdään katkeamattomana jatkumona tai virtana, joka etenee tulevaisuudesta menneisyyteen, jatkuvana nykyisyyden muuntumisena menneisyydeksi. Derridan mukaan nykyisyys sisältää aina jo poissaolevia ja ulkopuolisia elementtejä (tila, jälki ja *différance*), ja samalla nykyisyyden läsnäolo syntyy vain suhteessa niihin. *Différance* tuo edelleen eron muodossa katkoksen ja halkeaman ajan jatkuvuuteen ja siten se ilmaisee samuuden ja sisäpuoleen sisältyvän toisen elementin, ulkopuolen. *Différance* tuottaa prosessin, jossa elävä nykyisyys, ollakseen nykyisyys ja säilyäkseen toisessa nykyi-

syydessä, koskettaa itseään uudella alkuperäisellä aktuaalisuudella³⁵. Ajan jatkuvuuden kokemus syntyy siitä, että *différance* pyyhkiytyy yli.

Ajan ei-lineaarinen kehkeytyminen ja transsendentaalifilosofia

Derridan näkemykset ajasta tuovat esiin uusia näkökulmia Immanuel Kantin esittämään ajatukseen, jonka mukaan aika nähdään tietoisuuden rakenteeseen kuuluvana muotona. Derrida antaa *différance*- ja auto-affektio-analyysillään erään mallin siitä, miten ajan "konstituoituminen" mahdollisesti tapahtuu. Hänen kuvauksensa *différance* ja auto-affektioista muistuttavat läheisesti transsendentaalifilosofialle ominaista analyysiä. Derridan näkemykset eroavat kuitenkin transsendentaalifilosofian lähtökohdista siinä perusoletuksessa, että hänen mukaansa tietoisuus (transsendentaalinen subjekti) ja aika syntyvät auto-affektiossa. Ne eivät ole olemassa ennen auto-affektiivista liikettä, eivätkä ole siten transsendentaalisen subjektin ominaisuuksia. Samoin Derridan näkemykset kielen vaikutuksesta ideaalisten merkityssisältöjen läsnäoloon tietoisuudessa eroavat transsendentaalifilosofisesta lähtökohdasta, jonka mukaan ideaaliset merkitykset ovat olemassa tietoisuudessa riippumatta kielestä.

Derridan näkemys *différance* nostaa esiin mielenkiintoisen näyn ajattelusta dynaamisena prosessina, joka syntyy läsnäolon ja poissaolon elementtien vuorovaikutuksessa. Tietoisuutta ei nähdä suhteellisen pysyvänä merkitysavaruuksena, jossa kullakin merkityksellä on tietty ajallis-paikallinen sijaintinsa tai olemus. Derridan mukaan merkityksiä tuotetaan jatkuvasti dynaamisessa prosessissa, jossa ne määrittyvät eri tavoin osana jälkien ei-substantiaalista leikkiä. Kieli mahdollistaa sen, että toisaalta tämä liike saadaan aikaiseksi ja toisaalta sen, että jotain tästä liikkeestä voidaan tavoittaa läsnäolona.

Ajan tarkastelussa voidaan tavoittaa tämä liike näynomaisesti ei-substantiaalisena ja ei-lineaarisenä virtana, jossa nykyisyys jatkuvasi eroaa itsestään menneisyydeksi siten, että eron jälki pyyhkiytyy yli. Siinä on nähtävillä olemisen jatkuva kehkeytyminen ja kehkeytymisen vetäytyminen.

Viitteet:

- ¹ Derrida kutsuu epäkäsitteiksi esittämiään uusia termejä. Epäkäsitteille on ominaista, ettei niillä ole yksiselitteistä semanttista sisältöä, kuten käsitteillä yleensä oletetaan olevan.
- ² Derrida, *La voix et le phénomène* 1967a, s. 68.
- ³ Derrida, *De la grammatologie* 1967b, s.130.
- ⁴ Vrt. Derrida 1967a, s.93 ja 96.
- ⁵ *ibid.* s.115.
- ⁶ suom. Hannu Sivenius Synteesissä 3/1987 s. 24, alkup. Jacques Derrida "La différence" teoksessa *Marges de la philosophie* 1972a, s. 17.
- ⁷ Derrida 1967a, s.96.
- ⁸ Derrida 1967a, s.96.
- ⁹ termiä *différance* ei käännetä yleensä suomeksi, koska sen ranskankieliseen asuun liittyy tiettyjä merkityksiä, jotka Derrida on sisällyttänyt termiin, mm. se, että *différence* ero ranskankielen termistä *différence* ei ole kuuluttavaa vaan tulee esiin vain graafisena erona.
- ¹⁰ suom. Hannu Sivenius, Derrida 1985 s. 24-25, Derrida 1972a s. 18-19.

¹¹ *ibid.* Derrida 1985, s. 25, Derrida 1972a, s. 19.

¹² Derrida 1972a, s. 8.

¹³ *ibid.* s. 19.

¹⁴ *ibid.* s. 28.

¹⁵ *ibid.* s. 11.

¹⁶ suom. Hannu Sivenius, Synteesi 3/1985 s. 27, Derrida 1972a, s. 23.

¹⁷ Derrida kirjoittaa sanan "kokemus" ja "havainto" yleensä heittomerkkien sisään, koska ne ovat hänen mukaansa metafyyysisiä käsitteitä, jotka liittyvät läsnäolon metafysiikkaan. Derridan mukaan ei ole olemassa puhdasta kokemusta tai havaintoa, vaan ne ovat aina jo osa erojen järjestelmää ja edellyttävät kieltä, jota niillä olisi jokin muoto.

¹⁸ Derrida 1967a, s. 95.

¹⁹ *ibid.* s. 92.

²⁰ *ibid.* s. 95.

²¹ *ibid.* s. 95-96.

²² *ibid.* s. 96.

²³ Derrida 1967b, s.95.

²⁴ Derrida 1967a, s. 96.

²⁵ Derrida 1967b, s.43.

²⁶ Derrida 1967a, s.58.

²⁷ Derrida 1972b, s. 30. (suom. Derrida 1988, s.28).

²⁸ Derrida 1972b, s.43-44. (suom. Derrida 1988, s.39).

²⁹ Derrida 1972b, s.28. Suom. Outi Pasanen *Positioidissa* 1988, s. 27.

³⁰ Derrida 1972b, 45. (suom. Derrida 1988, s.40).

³¹ Derrida 1972b, s.45-46. (suom. Derrida 1988, s.40).

³² Derrida 1972b, s. 37. (suom. Derrida 1988, s.34).

³³ Derrida 1967a, s.93.

³⁴ Derrida 1967b, 127-130.

³⁵ Derrida 1967a, s.94.

Lähteet:

- Derrida, Jacques, 1967a *La voix et le phénomène*. Paris: Presses universitaires de France.
- 1967b *De la grammatologie*, Paris: Minuit.
- 1972a "La différence", *Marges de la philosophie*. Paris: Minuit.
- 1972b *Positions*, Paris: Minuit.
- 1985 "La différence", Synteesi 1985/1 suom. Hannu Sivenius.
- 1988 *Positioidissa*. (alkup. *Positions*). suom. Outi Pasanen Helsinki: Gaudeamus